

Bizonyos kérdések — pl. a *Gulliver* világirodalmi hatása —, csak futólagos említés formájában merülnek fel, a *Gulliver* magyarországi fogadtatása pedig még így sem, pedig nem értett volna megvizsgálni a hazai véleményeket s nem utolsó sorban a fordításokat, fölvetve azt a kérdést, hogyan igyekeztek nálunk, mintegy a keserű és »mizantrop« Swift ellensúlyozásaként, a világ egyik legnagyobb szatírikusát — ifjúsági kiadások örve alatt — ártalmatlan mesemondóvá szelídíteni?

Általában jobban sikerültek az életrajzi, mint az elemző fejezetek. Szerencsés megformálásával kiemelkedik a Swift—Stella, Swift—Vanessa kapcsolat ismertetése, a *Stellához lrt napló* példásan mértéktartó és mégis sokatmondó felhasználása.

Lutter egészében helyes, arányos fejlődésképet és megbízható korszékpet ad. Kiterjeszkedik számos, nálunk teljesen ismeretlen Swift-műre, beszámolója mégsem válik sehol száraz katalógussá. A *Könyvek csatájá*-ról, a *Szövetségesek magatartásáról*, a *Káromkodás bankjáról*, a *Postókereskedő leveleiről* és Swiftnek még egész sor prózai írásáról olyan tájékoztatást kap a magyar olvasó, amely bizonyára felkelti vágját, hogy ezeket a műveket egy Swift-antológiából közvetlenül is megismerhesse. A könyv filológiailag megbízható, legfeljebb azt a fogyatékoságát említhetjük, hogy bizonyos adatok problematikusságára — pl. Swift és Stella házas-

ságának megtörténte — nem figyelmezteti az olvasót. Mint olvasmány közvetlen, a nem szakemberek számára is megnyerő. Az ilyesfajta művek igazi hangját azonban mégsem találta el Lutter, s ez a fogyatékoság felhívja figyelmünket az irodalmi tárgyú népszerűsítő könyvek stílusának kérdésére. A szárazság, az áltudományos nagyképűség kerülése helyes dolog, erre szemmel láthatólag törekedett Lutter is. De a közvetlenségnek nem szabad olcsóságba, a könnyedségnek lazaságba és hanyagságba átsapnia. S ezeket a veszélyeket Lutter nem tudta mindenütt elhárítani. Már egyes fejezetcímeinek megválasztásában érvényesült némi sablonos »regényesség« — »A szegény rokon«, »Politikai harcok tüzeiben«, »Tory vízekén« — s ez a hangütés aztán szükségszerűen csúszott át egy-egy óvatlan pillanatban az elkoptatott frázisok dallamába: »A győztes toryk bosszúért lihegtek« (46. l.), »a politikai berkeiben« (48. l.), »Vanessa kijátszotta utolsó kártyáját« (170. l.).

Mindent összevéve: A Művelt Nép Könyvkiadó »Kultúra Mesterei« sorozatát Lutter Tibor érdekes, hasznos köfettel gyarapította. Kívánjuk, hogy a második kiadásban vagy méginkább egy nagyobb-lélegzetű Swift-monográfiában alkalma nyíl-lék kiegészíteni és kijavítani, ami úttörő jellegű kis könyvében még hézagos vagy nagyon is vitatható.

Kéry László

BERZSENYI DÁNIEL VÁLOGATOTT VERSEI

Válogatta és bevezette Vargha Balázs. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1954.

Berzsenyi nagyobb költőink közül a fel-szabadulás óta egyike a legelhanagoltabbak-nak. Nemcsak kiadások, nemcsak tanulmányok nem hívták fel rá a figyelmet, de még az iskolai tanításban is a harmadrendűek közé szorult. Ezért is örülünk, hogy a Szépirodalmi Könyvkiadó válogatott versei kibocsátásával szélesebb körben kívánja megismertetni.

Berzsenyi költészetének értéke, jelentősége ugyan aligha vonható kétségbe, osztályhelyzetéből adódó nyilvánvaló korlátai, sőt haladásellenes nézetei mégis problematikussá teszik értékelését. Épp ezért nagy feladat állt a kötet szerkesztője, Vargha Balázs előtt mind a válogatásban, mind a költőt bemutató, értékelő bevezetés megírásában. A válogatás volt aránylag a könyv-nyebb: az irodalmi közlés csaknem másfél évszázad alatt kiválogatta már a feltét-

lenül időtálló Berzsenyi költészetéből, s Vargha Balázs feladata inkább csak az volt, hogy ezt a válogatást ellenőrizze, s a kötet terjedelménél mindenestre kisebb »standard« anyagot kiegészítse. Nehezebb feladat volt azonban a költői arckép megrajzolása.

Berzsenyi költői fejlődésének nyomonkövetését igen megnehezíti, hogy versei időrendjének és életkörülményeinek elég hézagos ismerete, példaképeihez való, mai szemszögből nézve néha túlságosan szoros ragaszkodása és lassan érlelő költői alkotás-módja miatt csak kevés költeményénél tudjuk az élményt és a művet megnyugtató módon összekapcsolni, életét és költészetét ugyanazokkal a határkövekkel korszakolni. Vargha Balázs tanulmánya ezt a nehézséget igyekezett legyűrni. Arra törekedett, hogy Berzsenyi élete és kora jelentős eseményeit és költészetének fordulattjelző da-

rabjait összekapcsolja egymással. Ez azonban nem mindig sikerült — a tanulmány szűkreszabott terjedelme miatt sem sikerülhetett — kétséget kizáró módon. Hiányossága a vezető tanulmányok az is, hogy Berzsenyi világnézeti fejlődésének rajzát nem kapcsolja össze eléggé költészetének esztétikai értékelésével, bár ez utóbbival kapcsolatban is vannak észrevételei, mondanivalói.

*

Vargha Balázs két helyen is említi tanulmányában, hogy a »magyar felvilágosodás«, »a jakobinus per előtti magyar költészet hagyományak, amelyet soproni diákként ismert meg Berzsenyi, már fiatalkori verseiben is megjelenik. Az Esterházyhoz írt ódából idézi bizonyításul a Kazinczy tanácsára kihagyott, Angliát és Franciaországot dícsérő versszakot és A reggelből három olyan szakaszt, amelyekben az éjt és a reggelt a felvilágosodott költőktől megszokott módon állítja szembe. Mindez bizonyít annyit, hogy felvilágosodott szellemek meglegyintették már a fiatal Berzsenyi lelkét is, befolyásolták frazeológiáját — furcsa lenne, ha nem így történt volna — azt azonban merész következtetésnek tartom, hogy már ekkor átérezte a nemesi szemléletmód és a felvilágosodás ellentmondását, s hogy már ekkor »készíti fegyvereit a babonás vakbuzgóság ledöntésére«.

A nemesi erő és erkölcs illúzióját nagy-szerűen megszóllaltató ódákról keveset s igen általánosan szól Vargha Balázs. »Eszméi zavarosak, de pátosza nem hamis« — ez a legkifejezőbb megállapítása velük kapcsolatban. Talán költői pályakezdesének lendülete, talán nemesi korlátai ellenére is őszinte hazafisága tették igazzá pátoszáit. Vargha Balázs mindkettőre céloz, de egyiket sem mondja határozottan. Részletes elemzésbe természetesen nem foghatott rövid tanulmányában, pedig itt arra lenne szükség.

Költészetének idilli »korszakát« részletesebben s helyesen, némileg Horváth János Berzsenyi-tanulmányára emlékeztető módon így jellemzi: »azt a nyugalmas, boldog életet dicsőíti, amely nem adatott meg neki, s azt az életmódot utásítja el, amelyet szívesen otthagyna — ha tudna.« A probléma itt a fejlődésrajz szempontjából az, hogy tényleg »korszak«-e az idilli verseké, s hogy tényleg a Vargha Balázs által fordulópontra tett Barátimhoz című verssel zárul-e, melyben szerinte végleg leszámolt az idilli illúziókkal éppúgy, mint az aulikus-politikaiakkal. Erre a kérdésre a kronológia hiányossága miatt nem tudunk biztos választ adni, de valószínűnek tarthatjuk. Persze

a fordulatot nem egyedül a Barátimhoz című vers jelenti, hanem a benne kifejeződő szomorú, kiábrándult hang lassú eluralkodása Berzsenyi költészetén. Ez már korábban, az idilli versek idején is megcsendül lantján (néhány példát említek csak: A melanchólia, A halál, Magányosság, Búcsúzás, Barátomhoz, Az élet dele), a Barátimhoz keletkezésének feltételezett idején pedig egész érzelmvilágát átjárva legszebb költeményeire ihleti (A közelítő tél, Levéltöredék barátémhoz, Búcsúzás Kemenesaljától.) Jól mondja Vargha Balázs, hogy az élet való-ságára talál rá Berzsenyi ebben az időben: ez okozza költeményeinek szomorú hangulatát, de ez okozza a lélek és a táj festésében megnyilatkozó nagyszerű realizmusukat is.

Vargha Balázs Berzsenyi hangulatának ezt a fordulatát az 1805—7-es belpolitikai eseményekkel magyarázza, jelentős szerepet juttat véleményei változásában új, somogyi jobbágyainak is. Azt hiszem, kissé túlozza mindkettő jelentőségét, ambar részletesebb tanulmányban ismeretlenebb vagy kellő figyelemre nem méltatott összefüggésekre is utalhatna esetleg ezekkel kapcsolatban. (Az uralkodóhoz — Vargha Balázs állításával ellentétben — 1807 után is volt hódoló szava Berzsenyinek, 1817-ben, Felsőéges királyunknak Keszthelyre várátásakor című, egyébként gyenge ódájában.)

Vargha Balázs Berzsenyi életének és költészetének fentebb említett fordulatát teljesen pozitívan értékeli. Ebben nyilván igaza is van. Fel kell azonban figyelniük valamine. A fentebb említett versek költői csúcspontja után, a Niklára való költözés, a Kazinczyval való levelezés megindulása után jóval kevesebbet s általában gyengébb költeményeket írt Berzsenyi, mint eddig. Annál furcsább ez, mert épp most került be az irodalom eleven áramába, s világnézete ekkor tisztult, ekkor vált haladóvá, elsősorban Kazinczy hatására. Régebben a sok rázúdoló bajnok, csapásnak tulajdonították költészetének ekkori hanyatlását, újabban — kiemelve ezen bajok egyikének-másikának, pl. a devalvációnak szemetnyitogató jelenségét — a tízes évek nagy episztoláira mutatnak, mint Berzsenyi költészetének új, talán az eddigiéknél is nagyobb tetőpontjaira. Ezt teszi Vargha Balázs is. Kétségtelen, hogy az episztolák eszmei tisztaság szempontjából a legtámadhatatlanabbak, talán az egyedül támadhatatlanok Berzsenyi költészetében, az is kétségtelen, hogy a maguk műfajában igen szépek, de korábbi költeményeivel összehasonlítva lehetetlen nem érezni bennük valami verszegénységet, helyenként kénszerűnek ható kímérséget, lehetetlen nem érezni, hogy Berzsenyi életművének egészében a nagy ódák és elégiák

mögött csak a második vonalban van a helyük. S ha az értékkülönbséget elhanyagoljuk is, fel kell figyelniünk rá, hogy Berzsenyi ekkori költészete pusztán terjedelemben is elmarad az 1808 előtti évekéhez képest.

Esze, becsületessége s nem utolsó sorban Kazinczy segítsége elvezette Berzsenyit a felvilágosodáshoz, de nem tudta a felvilágosodás olyan méretű költőjévé tenni, mint amilyen méretű költője illúzióinak s elkeseredéseinek volt. Kazinczyék ebben az időben már — ismeretes okok miatt — nyelvi, formai, esztétizáló felvilágosodása nem kínált ódai tárgyat számára. Bátoratlanítóan hathatott rá a felismerés, hogy életmódja, műveltsége, eddigi költészete méltatlan a megismert újhoz. A polgárosodás kivívásának szűk lehetőségeihez mért kis feladatai, »aprómunkái« nem az ő egyéniségéhez illettek. Költői önbizalma megrendült, költészetét lezártnak érezte, befejeztként szemlélte. Egyik levelében így nyilatkozott erről: »... az én hazafiúi énekeim nem egyebek, mint ifjúi hevem ömleményei, melyeket én már most gyermekségem gyengeségei közé — ámbár nemes gyengeségei közé — számlálok. Rómát, Athenát, Spártát álmodtam, a Magyarot nagykn képzeltem, mint kalpagja s fényesnek, mint ruhája, nemzetiséget kerestem, hol tán már nemzet sincs, polgári virtusokat kívántam gerjeszteni, melyek nekünk szükségtelenek s tán helyzetünkkel egészen ellenkezők. Nekünk már most egyéb nem kell, csak fabrika, manufaktúra, pénz sőt még luxus is! Ezekre pedig én ódázni nem tudok, s következőképpen hallgatok.« (Levele Horvát Istvánhoz 1811-ben.)

Berzsenyi költészete — véleményem szerint — a magyar felvilágosodás Martinovics-pőr utáni »nyomorúságának« áldozata. Kazinczyék irodalmának kényszerűen szűk területén nem találta meg a helyét, a nyelvi viták jelentőségét nem ismerte fel, a felvilágosodott eszmék túlságosan elvontak maradtak számára ahhoz, hogy költői természetének megfelelő nagy költészetre ihlessék. (Kivétel saját földesúri helyzetével való elégedetlenségének tudatosodása, amelyet »legjobb episztolájában, a Vitkovichhoz szólóban fejezett ki.) Becsületére szolgál, hogy igazi helyét nem találva is, igyekezett hallatni a hangját, igyekezett szolgálni a megismert, magáévá tett felvilágosodott eszméket. Nem szándékán múlt, hogy az érzelmes és stílus teltségét, »a trombita összeszorított hangját« ezután már csak egy-egy sor, versszak vagy vers erejéig tudta elérni. Az episztolák egy-két helye és a Napoleonhoz írt óda így is mutatja, milyen szárnyalásra lett volna képes szabadabb levegőben.

A Kölcsény-kritikával támasztott új »alkotókor«, az esztétikai tanulmányok és kritikák értékelésében Vargha Balázs inkább a negatívumokat domborítja ki. Ha Kazinczy is, hogy helyesen utasítja vissza Kazinczyék csak formára néző kritikáját, ha megállapítja is, hogy jellemezni tudja saját költészetét, »középszerű«-hez való ragaszkodásában világnézeti korlátot lát, a középnemesség eszmevilágához való ragaszkodást. Véleményem szerint indokolatlanul. A »középszerű« fogalma Berzsenyi esztétikájában meglehetősen tisztázatlan, de nem azonosítható valamilyen megalkuvó középúttal. A Berzsenyi által költészete publikumaként említett »közönséges, középszerű emberiség«-en sem kell a korabeli középnemességet értenünk, még kevésbé azt, hogy Berzsenyi ennek a középnemességnek eszméit kívánja költészetében megszólaltatni. A középrendű olvasóközönség igénye a polgári, ill. polgárisult közönség igényét jelenti, s ez az igény egész felvilágosodáskori irodalmunkra jellemző. Berzsenyi esztétikai nézetei alapos elemzést érdemelnének. Erre Vargha Balásznak nem volt helye. Mégsem kellett volna szó nélkül hagynia, hogy a költészet feladatáról a maga korában, ha nem is legtisztábban megfogalmazott, de legemelkedettebb nézetei voltak.

Abban azután megint igaz van Vargha Balásznak, hogy késői kritikáiban meg helyes elveivel is korszerűtlenné vált Berzsenyi. Nemcsak Vörösmartytól fordult el, hanem — ezt ugyan Vargha Balázs nem említi — a Széchenyihez való közeledés is fullánkot tartogatott számára: A Majláth-óda néhány kitétele nem tetszett Széchenyinek, megváltoztatásukat kérte. »Igazak, bölcsék, szentek Méltóságod intései, s pirulva lép vissza az álmodó Hellenisz« írta válaszában Berzsenyi. A görög ideál, amelyet mind reménytelenebbül próbált a modernebbé vált világban képviselni, nem valósítható meg Széchenyi löversenyterén sem.

Végül még annyit — de ezt már nem Vargha Balázs kényszerűen szűkebbre szabott bevezetőjén kérve számon: tisztázni kellene már egyszer, hol a genezise, mi a tartalma Berzsenyi »görög ideál«-jának. Azt hiszem, Berzsenyi főként a Kölcsény-kritika után próbálja — legalábbis tudatosan, elméletileg is — ebben jegecesíteni ki a maga »felvilágosodását«. Utolsó nagy versét (A poézis hajdan és most) és a Poetai Harmonicitát egyaránt a görög ideál keresése, az iránta való lelkesedés hatja át. Erről a két műről azonban — legalábbis egészük-ről — annak ellenére, hogy valami végsőnek, valami summázásnak tartjuk őket, még vajmi keveset mondott irodalomtudományunk.

Orosz László